

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Beeldvorming in Oost en West

Bakker, René

Citation

Bakker, R. (1991). Beeldvorming in Oost en West. *Leidschrift : Het Ontstaan Van Het Moderne Midden-Oosten 1916-1946*, 8(November), 65-70. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/72763>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/72763>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

BOEKBESPREKING

Beeldvorming in Oost en West

René Bakker

Nasrin Rahimieh, *Oriental responses to the West. Comparative essays in select writers from the muslim world* (Leiden 1990) 124 bladzijden; E.J. Brill, ISBN 9004091777, f65,- (ex 6% btw.)

Sinds het verschijnen van *Orientalism*¹ van Edward Said in 1978 is de discussie over de westerse beeldvorming ten opzichte van 'de Oriënt'² opgelaaid. De strekking van Saids *Orientalism* komt er kernachtig uitgedrukt op neer dat de oosterse mens en oosterse maatschappijen en hun - vermeende - typische trekken door Westerlingen zijn uitgevonden om het Oosten beter te kunnen beheersen. Said ziet in de oriëntalistiek dan ook een intellectuele en wetenschappelijke stroming die er nog altijd op is gericht de Oriënt te onderdrukken. Hoe kon (en kan) het anders zo zijn dat in bijvoorbeeld de wetenschap, de kunst en de media sinds eeuwen een constant en onveranderlijk negatief beeld van de oriëntaalse mens wordt verspreid? In *Orientalism* komt Said tot de sombere conclusie dat superioriteitsgevoelens en xenofobie een wezenlijk en wellicht blijvend onderdeel van de westerse cultuur vormen.

Door te spreken van een systematische, bewuste politieke keuze in werk en benadering van wetenschappers (oriëntalisten) heeft Said een gevoelige snaar geraakt in de wetenschappelijke wereld. Er zijn zeker wetenschappers en intellectuelen aan te wijzen die doelbewust vanuit een bevooroordeeld politiek standpunt de Oriënt hebben beschreven. Er zijn echter in het Westen ook voorbeelden te over van mensen die zich hiertegen hebben verzet. Het probleem met Saids *Orientalism* is dat deze tegenstroom nauwelijks of niet aan bod komt. Een vertekening van het beeld is het gevolg.

Orientalism heeft vanwege de controversiële boodschap het nodige stof doen opwaaien. In talloze besprekingen, artikelen en boeken tekende zich een scheiding der geesten af: aanhangers zagen het uitgangspunt van Said als een bron van inspiratie, terwijl tegenstanders zijn werk als slecht gefundeerd en emotioneel van de hand wezen. De tegenstelling tussen blinde bewondering en verguizing lijkt onoverbrugbaar.

In de discussie over het werk van Said is in ieder geval één factor te ontwaren die zowel voor- als tegenstanders met elkaar gemeen hebben. Keer op keer wordt

de beeldvorming in West-Europa en Noord-Amerika onder de loep genomen; de wetenschappelijke en intellectuele benadering in 'de Oriënt' van wat doorgaat voor het Westen of de westerse beschaving, komt in de discussie over oriëntalisme niet aan bod. Het boek *Oriental responses to the West*, dat literair 'oriëntaals' werk over het Westen tot onderwerp heeft, is een eerste poging om die onevenwichtige verhouding meer in balans te brengen. Rahimieh hierover in haar voorwoord: 'Even those who reject traditional views and stereotypes of the East hardly ever reach beyond the rhetoric of their rejection. The crucial and corresponding question regarding Eastern representations of the West is never asked. The point is not to find equivalents to the Western stereotypes, but rather to modulate the Eurocentrism which marks the exchange between the Islamic East and the West. In a period of increased hostility between these two worlds, the time has come to better "Orient" ourselves and to open a dialogue, however discordant it may be.' (IX)

Eén aspect van Saïds theoretische kader - westerse intellectuelen en wetenschappers bestuderen de oosterse mens en maatschappij op basis van vooroordelen omdat ze zich niet los kunnen maken van hun culturele achtergrond - zou volgens Rahimieh net zo goed voor schrijvers uit de Oriënt kunnen gelden. In *Oriental responses* wil de schrijfster voor wat betreft moderne literatuur een antwoord geven op de vraag of dit ook werkelijk zo is. Ook oosterse intellectuelen en wetenschappers worden immers beïnvloed door hun culturele achtergrond.

Met een bekend soort westerse stereotypering - in dit geval van Hegel - opent Rahimieh de inleiding van haar boek: 'The religion of Islam ... hates and proscribes everything concrete; its God is the absolute One, in relation to whom human beings retain for themselves no purpose, no private domain, nothing peculiar to themselves'. (1) Dit soort beschrijvingen, die de Oriënt tot een onveranderlijke monoliet reduceren, zijn in het verleden op grote schaal nagevolgd. Ook heden ten dage ontsieren ze nog menig betoog.

Rahimieh is niet overtuigd van de stelling van Saïd en zijn volgelingen Rana Kabbani dat de negatieve benadering van de niet-Europese (lees niet-christelijke) mens een typisch westers fenomeen is en was. Door gebruik te maken van vergelijkingen en contrasten met de eigen leefwereld kan een lezer inzicht verkrijgen in een vreemde cultuur. Zowel oosterse als westerse schrijvers hanteren deze werkwijze, waarbij het gevaar van polarisatie zeker niet denkbeeldig is. In *Oriental responses* presenteert Rahimieh opvattingen en ervaringen van oosterse schrijvers aangaande het Westen. Haar conclusie: 'Systematic stereotyping of the West, or what one could call Occidentalism, does not exist in modern Eastern letters. There is rather a whole range of responses.' (117)

Oriental responses is geen historische studie over beschrijvingen van en

opvattingen over het Westen bij oosterse schrijvers. Dit werk is een beschrijvende literatuur-kritische studie, voornamelijk gebaseerd op selectieve 'close reading' van moderne literaire oosterse schrijvers. In zes hoofdstukken laat Rahimieh van een groot aantal schrijvers zien hoe zij de confrontatie met het Westen en de westerse beschaving in hun werk een plaats geven. De auteur presenteert de lezer een aantal thema's, die per hoofdstuk verder worden uitgewerkt. Het voornaamste bezwaar van deze indeling is de afwezigheid van een expliciete ontwikkeling in de beschrijving. Het lijkt alsof Rahimieh een aantal thema's heeft gekozen om vervolgens de lezer door middel van een selectie uit werk van diverse schrijvers een beeld van de betreffende invalshoek te geven. Tot een werkelijke analyse van het beeld dat in de Oriënt van het Westen bestaat, kan de auteur op deze wijze onmogelijk komen.

In het eerste hoofdstuk, 'Descriptions of the West: Personal encounters', dat de periode omspant van de zeventiende eeuw tot in de jaren tachtig van de twintigste eeuw, behandelt Rahimieh het reisverhaal, de autobiografie en fictie als genre. Het Westen wordt in deze boeken afgeschilderd als een bedreiging voor de eigen identiteit, een paradijs op aarde of als een vrijhaven voor intellectuele ontwikkeling.

De openingszin van het hoofdstuk is hoogst ongelukkig. Na een citaat uit werk van Uruch Beg zegt ze: 'This statement by Uruch Beg, a seventeenth-century Persian emissary who converted to Catholicism in Europe, not only demonstrates its author's precarious position between two cultures, but also belies Bernard Lewis's assumption that "during the early formative centuries, Muslims displayed an extraordinary reluctance, grounded in law as well as tradition, to travel in Christian Europe."³ Many Muslims did indeed travel in the West.' Voor deze stelling voert Rahimieh geen enkele bewijsplaats aan. Het lijkt er wel eens op dat het bon ton is om in studies die iets met oriëntalistiek van doen hebben Bernard Lewis te kapittelen, zonder werkelijke argumenten te gebruiken.

Door een bekeerling als Uruch Beg naast Nasir-ud Din Shah te plaatsen wordt de beeldvorming in de periode tussen 1600 en 1870 (toen de shah Parijs bezocht) geweld aangedaan. In de Oriënt waren systematische afwijzing en stereotypering van het Westen eerder regel dan uitzondering. Er zijn uit deze periode dan ook voorbeelden te over van pejoratieve beschrijvingen van Westerlingen als onreine varkenvreters, ongelovigen en wat al niet meer. Contacten met het Westen hebben niet alleen de stijl van literatuur in het Oosten beïnvloed, ook het gedachtengoed heeft aan een ingrijpende beïnvloeding blootgestaan, zoals Rahimieh laat zien. Had de auteur de periode Uruch Beg - Nasir-ud Din Shah verder uitgewerkt, dan was de breuk met de traditionele afwijzing beter tot haar recht gekomen.

In het tweede hoofdstuk, 'A double dilemma: Oriental women's encounter with

the West', wordt de literatuur geschreven door vrouwen besproken aan de hand van het begrip 'double dilemma', ontleend aan Kabbani's *Europe's Myth of Orient*. In het werk van Kabbani staat de term 'double dilemma' voor de vernederende beschrijving van de oosterse vrouw in de Victoriaanse oriëntalistiek: enerzijds wordt zij beschreven als lustobject ('typisch oosters') en anderzijds wordt ze ingedeeld bij een lager, gekleurd, ras of een sub-orde van het blanke ras. In *Oriental responses* heeft 'double dilemma' gedeeltelijk een andere betekenis: niet alleen in westerse beschrijvingen blijkt de vrouw te worden gekleineerd, in de oosterse literatuur en samenleving blijkt dit eveneens het geval te zijn. Rahimieh laat een aantal passages de revue passeren uit werk van schrijvende vrouwen die tegen deze benadering in verzet komen. Vooral oosterse mannen moeten het ontgelden vanwege hun rol in de onderdrukking van de vrouw. Het Westen wordt door deze vrouwen - net als door hun negentiende-eeuwse mannelijke tegenvoeters - gezien als een sociale en intellectuele vrijhaven.

Een 'double dilemma' staat ook centraal in hoofdstuk drie, dat is gewijd aan de 'cross-cultural writer'. Een dergelijke schrijver staat met één been in zijn immigratieland en met het andere in het land van herkomst. In het Westen is de bekendste schrijver van deze categorie zonder twijfel Salman Rushdie, wiens werk hier uitvoerig wordt besproken. Thema's als vervreemding, onbegrip en afwijzing van het klakkeloos verwestersen ('Westomania') kenmerken de persoonlijke worsteling van schrijvers die thuis zijn in twee culturen. In de ogen van Rahimieh zijn het de afwijkende toon, het herschrijven van tradities en de weigering op te gaan in de cultuur van 'de ander', die de unieke positie van de 'cross-cultural' bepalen.

Een 'cross-cultural writer' wordt in zijn schrijvend bestaan geconfronteerd met een taal, die in principe door studie aangeleerd is. Zo'n positie kan een schrijver in zijn werk parten spelen, terwijl zij tegelijkertijd tot nieuwe mogelijkheden van expressie kan leiden. Dit gegeven - hoofdstuk IV, 'Writing in the step-mother tongue' - leidt in gevallen waarin het goed gaat tot een waarlijk interculturele benadering. De schrijver interpreteert en gebruikt de 'step-mother tongue' op eigenzinnige wijze, waardoor een lezer om het verhaal te begrijpen zowel in de achtergrond van de westerse (lees)cultuur als in die van de schrijver goed thuis moet zijn. Op literair niveau kan dit leiden tot het introduceren van nieuw taalgebruik als gevolg van het herschrijven van betekenissen. Een mooi voorbeeld uit de Nederlandse literatuur - in *Oriental responses* overigens niet beschreven - is het verhaal 'Anpas Recep' uit de bundel *De ijzeren snavel* van de Nederlands-Turkse schrijver Sadik Yemni. 'Anpas' zegt een Nederlandstalig iemand in eerste instantie niets. Het is een verbastering op huis-tuin-en-keukenniveau van het woord 'aanpassing', zoals in het verhaal op satirische wijze wordt beschreven. Al

lezend wordt de betekenis van 'anpas' ontdekt. 'Anpas' wordt hierdoor verheven tot een indringend fenomeen, dat onder Turken in Nederland maar al te goed bekend is. Een aantal van deze immigranten gaat zover de eigen identiteit te ontkennen - Anpas Recep - door de Nederlander in zijn uiterlijke doen en laten na te apen.

De betovering door westers gedachtengoed en technische ontwikkelingen heeft in de Oriënt maar al te vaak geleid tot klakkeloze navolging in samenlevingen die hierop niet voorbereid waren. De literaire reactie in de vorm van satire wordt in hoofdstuk vijf van *Oriental responses* uitgewerkt. De schrijvers wier werk Rahimieh hier opvoert, richten zich in hun verwijt niet alleen tot het Westen. Haarfijn leggen ze bloot dat het kopiëren van gewoonten, produktiewijzen en technieken tot niets leidt, als de introductie ervan niet gepaard gaat met het opgeven van het traditionele leven. Als het Oosten dit niet begrijpt, en de eigen houding niet kan veranderen, voorspelt dat weinig goeds voor de toekomst.

De felst mogelijke reactie op een drammerige politiek van verwestering in de Oriënt wordt in het laatste hoofdstuk, 'Some "Neo-Islamic" responses', aan de kaak gesteld. Rahimieh drukt zich hier weliswaar voorzichtig uit, maar laat weinig heel van de neo-islam, die de oriëntaalse identiteit reduceert tot een één-dimensionale islamitische grootheid waarin al het andere bijzaak is. Hierdoor komt deze rabbiante anti-westerse stroming op één lijn met de oriëntalistiek, die, volgens Said, de oriëntaalse mens eveneens systematisch afschildert als een onveranderlijk islamitisch wezen. Als Rahimieh in het eerste hoofdstuk de van oudsher bestaande afwijzende houding ten opzichte van de westerse wereld verder had uitgewerkt, had ze in hoofdstuk VI moeiteloos kunnen aantonen dat het predikaat 'neo-islamic' hier terecht wordt gebruikt. De neo-islam - het zogenaamde fundamentalisme - heeft veel zaken die in het verleden als onwenselijk of verboden werden beschouwd, moeten accepteren. Godsdiensten, dus ook de islam, ondergaan een constant proces van herinterpretatie en verandering.

Rahimieh heeft in *Oriental responses* de door haar veronderstelde implicaties van Saida's stelling, dat in het Westen de blik op het Oosten wordt bepaald door culturele waarden, in theoretisch opzicht gedeeltelijk omver geworpen. De conclusie voor wat betreft de oriëntaalse moderne literatuur 'that there is a whole range of responses' (117) is terecht, gezien de verscheidenheid aan stromingen die zij ten tonele voert. In de Oriënt heeft de culturele context contemporaine schrijvers niet geforceerd tot een systematisch eenzijdige benadering van het Westen in literair werk. Voor menigeen zal deze constatering nog een verrassing zijn.

Gezien de overheersend negatieve beeldvorming in het Westen ten opzichte van de Oriënt heeft *Oriental responses* grote waarde. Dit is de eerste maal dat een

studie verschijnt met als uitgangspunt de islamitisch-oriëntaalse literaire verwerking van de omgang met westers gedachtengoed. Ondanks het hier en daar wat technische taalgebruik is dit boek toegankelijk en overzichtelijk, ook voor niet-specialisten. De zes essays waaruit het boek bestaat, zijn gebaseerd op een selectie uit werk van moderne oosterse auteurs. Vanzelfsprekend bestrijken zij niet het gehele scala van de oosterse beeldvorming. Ondanks deze beperking in de opzet is Rahimieh er in geslaagd het lezerspubliek een nuttige en boeiende verkenning van het onderwerp te presenteren. Het is dan ook te hopen dat Rahimiehs boek er toe bijdraagt dat in het Westen de fixatie op de 'neo-islamic response' vermindert ten gunste van andere 'Oriental responses'.

Noten

1. E.W. Said, *Orientalism* (New York 1978).
2. In deze bespreking gebruik ik termen als 'Oriënt' en 'oosters' in het besef dat een dergelijke terminologie in het Nederlands anno 1991 verouderd is. Deze termen werden tot in de negentiende eeuw gebruikt als aanduiding voor een gebied dat begon op de Balkan en in de Karpaten en dat eindigde met Japan als meest oosters gelegen gebied. Nieuwe twintigste-eeuwse termen - Midden-Oosten, Nabije Oosten, Verre Oosten - vervangen de oude Nederlandse woorden niet geheel en worden bovendien nogal eens op geografisch verschillende gebieden toegepast, hetgeen tot verwarring kan leiden. De woorden Oriënt en Oosten bestrijken in Rahimiehs werk de islamitische wereld van India tot in Turkije en Noord-Afrika.
3. B. Lewis, *The Muslim discovery of Europe* (New York 1982) 91.